

יהדות/ החינוך העצמאי

מאמר הכרת הטוב לר' חיים שמואלביץ'

שם היצירה: עלילון השעון

חומרים: ציור דיגיטלי

תיאור התוצר: בעלילון שלהלן הכנסתי את שני המושגים שהוזכרו לעיל: הכרת הטוב למי שגרם טובה בלי להתכוון; הכרת הטוב אפילו לחפץ דומם. דרך הציורים סיפרתי על אדם שנהנה באופן עקיף משעון גדול, שילד בלתי מוכר החזיק בידו תוך הליכה ברחוב. השעון הזכיר לאדם שהציבור עבר לשעון קיץ, ושמיילא הוא חייב להזדרז כדי לא לאחר לפגישה. אחרי שבוע האדם נפגש במקרה עם הילד, הודה לו, ואף הסביר את הרקע של 'חיוב הכרת הטוב'. הילד מצדו הגיב (בחוכמה!) ואמר שיש להודות גם לחפץ הדומם - לשעון...

תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה

• המקור הראשי שבו התמקדתי

החומר שבו התמקדתי הוא מאמר הפְּתָה הטוב של ר' חיים שמואלביץ'. במאמרו המחבר מבהיר שיש חובה להכיר טובה גם לאדם שלא התכוון להיטיב. הוא מסתמך על כמה מקורות ובהם על המסופר בספר שמות פרק ב:

משה רבנו הציל את בנות יתרו מיד הרועים, שלא נתנו להן להשקות את הצאן. כאשר הבנות חזרו הביתה וסיפרו לאביהן על האירוע, הן אמרו שהמציל היה "איש מצְרִי". הגם שלפי פשוטו של מקרא הן התכוונו למשה, ע"פ המדרש (שמו"ר א לב) הן רמזו לאותו איש מצרי שמשה הרג וטמן בחול. בגללו נאלץ משה לברוח למדין, ונמצא שבאופן עקיף – המצרי הוא זה שהצילן. מכך שהבנות הזכירו לטובה ובלשון שבח את המצרי – אשר בלי ספק כלל לא הכיר אותן ולא חשב להושיען – לומדים יסוד גדול: מצווה להכיר טובה לכל מי שגרם אותה, אעפ"י שהלה בכלל לא התכוון לבצעה.

המדרש עצמו מסתייע במשל על "אחד שנשכו הערוד, והיה רץ ליתן רגליו במים. נתנן לנהר, וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים, ושלח ידו והצילו. אמר לו התינוק: אילולי אתה כבר הייתי מת. אמר לו: לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו הוא הצילך. כך אמרו בנות יתרו .. מי גרם לזה שיבא אצלנו? איש מצרי שהרג..." כלומר, כשם שהתינוק צריך להודות – מלבד לאיש שהציל אותו – גם לערוד שגרם לאיש להגיע לנהר, כך צריך להודות למצרי שהריגתו הניעה את מהלך האירועים.

כאמור, ר' חיים שמואלביץ' מסיק שמקבל טובה מחויב כלפי גורם הטובה, בלי קשר למידת כוונתו של הגורם להיטיב. גם אם לא השקיע כלל במעשה, לא התאמץ ולא תכנן לעזור לשום אדם, מכל מקום יש להתעמק ב'מבחן התוצאה'. אם בסופו של דבר מעשהו עזר לפלוני והביא לו נחמה, קידום וישועה – אותו פלוני מוכרח להכיר לו טובה.

• שני מקורות מלבד ספר הלימוד

מסכת ברכות נח, א: "אורח טוב מהו אומר? כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי: כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח – לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר? מה טורח טרח בעל הבית זה: פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחת שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה – לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו". קטע זה על אודות מהותו של האורח הטוב, ניתן להתבאר כדלהלן (ע"פ ר' יעקב גלינסקי, מובא בספר מחשבת הכרת הטוב לר' שמעון ואנונו, עמ' תעו): האורח הטוב דווקא מבחין היטב במציאות האמיתית, ורואה בעיניים פקוחות שבעל הבית דאג לכבודו העצמי ולא לאורח. הסעודה אכן הוכנה עבור בני הבית, והאורח צורף כנספח צדדי כדי שבעל הבית יוכל להתפאר במידת הכנסת האורחים שלו. אבל למרות זאת האורח הטוב מודה לו! הוא מכיר בעובדה המעשית הפשוטה שהייתה לו הנאה מהארוחה, בלי להביט על סיבותיה. לפיכך הוא משבח את המארח ומפיץ סביבו תחושה נעימה ו'מפרגנת'.

מסכת בבא קמא צב, ב: "מנא הא מילתא דאמרי אינשי: בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא (=מהו מקור הביטוי ששגור בפי הבריות: בור ששתית ממנו, לא תשליך בו רגב אדמה)? א"ל דכתיב: לא תתעב אדומי כי אחיך הוא ולא תתעב מצרי כי גר היית בארצו". ר' אליהו דסלר כותב בספרו מכתב מאליהו (מצאתי דבריו בספר אור השלחן לר' נתן שרון, ח"א עמ' ד), שהביטוי שהגמרא מביאה מלמד אותנו, שחובת הכרת הטוב היא אפילו כלפי עצם דומם! אעפ"י שהבור הדומם אינו טורח עבורנו, ובוודאי שאין לו כוונה להיטיב עמנו, וכן ברור שהוא לא ייפגע אם לא נודה לו; למרות זאת כוונותיו הטובות אינן רלוונטיות. חיוב הכרת הטוב הוא מצווה שמוטלת על המקבל בכל מקרה ובכל מצב. הרב דסלר לומד עניין זה גם מפירוש רש"י הידוע (שמות ז, יט; שמות ח, א), שהיאור והעפר לא לקו במכות מצרים ע"י משה, משום שהגנו עליו כשהונח בתיבה וכשהרג את המצרי. הגם שהמים והעפר לא ייפגעו אם משה לא יכיר להם טובה, מכל מקום שלמות נפשו של משה תיפגע מכך.

המושגים מחומר הלימוד: הכרת הטוב גם למי שלא התכוון לעשות לי טובה אך בפועל נגרמה בזכותו טובה; באותה רוח: הכרת הטוב אפילו לחפץ דומם שבזכותו נגרמה לי טובה .

התובנה/ הלקח האישי שלי

הכרת הטוב היא אכן ערך יסודי במידותיו של יהודי ירא שמיים. אמירה פשוטה של 'תודה' היא מחווה אנושית שמקרבת לבבות, מעניקה חיזוק ועידוד, ומחזקת את כבוד הבריות. ראיתי (עם עוד רבים) הנהגה כזו אצל הרבי מליובאוויטש, ומתוך שלל הסיפורים בנידון אציג את אלה:

כל מי שהיה פותח עבור הרבי את הדלת הקדמית של בניין בית המדרש, זכה לאמירת "א דאנק" (=תודה) על פתיחת הדלת. פעם בחור צעיר רץ אל הדלת הקדמית של בניין בית המדרש, כדי להחזיקה פתוחה כשהרבי ייכנס. הבחור החזיק בדלת, אך הסתיר עצמו מאחוריה. הרבי הציץ מאחורי הדלת ואמר לו "א דאנק".

ראש ישיבה מבוגר, הרב מרדכי מנטליק, היה מוזג את היין לכוסו של הרבי כדי שיעשה קידוש. בזמן שהיה מגיש את הגביע המלא, היה הרבי עוצר לרגע קט מאמירת הפסוקים שקודמים לקידוש, מהנהן בראשו לאות תודה על הגשת הגביע, וממשיך באמירת הפסוקים. הרבי הרים את הגביע לקידוש והניחו על כף היד, ואז המתין שהרב מנטליק ישוב וימלא את הכוס כדי שהיין יישפך מעט החוצה. שוב היה מהנהן בראשו כאות תודה. תרחיש זה שב ונשנה בכל קידוש.

בעת שהיה הרבי סועד את סעודות החג בדירת הרבי הקודם, היה צועד אחר כל סעודה וסעודה למטבח, לאחל חג שמח כאות תודה לעובדת המטבח.

סיפורים אלו מעוררים שאלה קבועה: מדוע צריך להודות לכל האנשים שהוזכרו כאן? הלוא ברור שהם הנהנים העיקריים, ולא הרבי. מי לא היה רוצה, לדוגמה, לזכות למלא את כוסו של הרבי? כמה כסף היו מוכנים לשלם עבור זכות כזו? אך הרבי, מצדו, תמיד הביע הכרת טובה, ואף כשהיה בעיצומה של אמירת פסוקי הקידוש, הפסיק כדי להודות.

אני, אישית, הרגלתי את עצמי, ברוך השם, לנהוג פה ושם בדרך דומה. לדוגמה, אני מקפיד להגיד "יישר כוח" ל'בעל קורא' הקבוע בבית הכנסת. הגם שהוא מקבל שכר על עבודתו ואין לו כוונה לעשות לי טובה באופן אישי – מכל מקום אני רואה ערך חיובי בהבעת הערכה. שמעתי שהוא סיפר זאת לאשתו בבית, ציין שאני היחיד שעושה זאת, והדגיש את קורת הרוח שיש לו מהדבר.

אני זוכר שבעבר היה לאבי אוטו גדול והיה לוקח אנשים ב'טרמפ' לחתונות. לא תמיד אמרו לו תודה, וייתכן שחשבו בלב: "הרי הוא בעצמו נוסע לחתונה הזו, ואם כך, מדוע שנודה לו?!"... הדבר צרם לי; הרגשתי שאבי נחשב אצלם נהג הסעות ולא חבר שעושה להם טובה. לטעמי, ראוי להתנהג אחרת ולהודות לכל אדם – לנהג, לשוטר, לקופאי, לפקח, לשוער, למרצה, למדריך, וכו' וכו'.

דו-שיח (דיאלוג) בין התובנה/הלקח האישי לבין התוצר

את העלילון הכנתי באמצעות תוכנת Pixton.

בסיפור הבלטתי שהילד מתכוון להועיל לעצמו, וכלל לא רואה את האדם שהולך מאחוריו. האדם שיוצא נשכר מהילד ומשעונו לא שוכח את מיטיבו, ומודה לו כשהם נפגשים. כך בא לידי ביטוי הרעיון שחיוב הכרת הטוב הוא גם במקרה שלא הייתה בכלל כוונה להיטיב. כמו כן הכנסתי את המוטיב של הודיה לחפץ דומם: הילד אומר למבוגר שעליו להודות לשעון. בכך הוא מזכיר את משה רבינו (ראה לעיל) שזכר לטובה את היאור ואת העפר שהגנו עליו.

האדם והילד לוחצים ידיים. בכך מובלטת התוצאה הנעימה של אמירת תודה. אפשר להציע במבט מעמיק יותר את הרעיון שבעצם כן הייתה כאן כוונה סמויה להיטיב. קונה השעון רצה במהותו הפנימית לעשות טוב לזולתו, ואם לבסוף התברר שכך קרה בפועל – הרי בדיעבד יש לומר שהוא רצה ותכנן זאת בתת מודע.

העדפתי לכתוב בציור האחרון שהפגישה בין השניים הייתה "מקרית". כך רמזתי על עניין ההשגחה הפרטית שמגלגלת את המתרחש בעולמנו באורח מפליא ומדויק, הגם שלמראית עין הדברים נראים מקריים. הדבר מזכיר את בריחת משה ממצרים בגלל הריגת המצרי, והגעתי למדין בתזמון מעולה: כאשר בנות יתרו יוצאות לבאר. מכאן עולה בבירור שהתודה מיועדת לא רק למיטיב האנושי, כי אם גם לריבונו של עולם.

מקורות/טקסטים

ר' חיים שמואלביץ', הכרת הטוב

מסכת ברכות נח, א

מסכת בבא קמא צב, ב